

KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁSA ÉS TANÜGYIGAZGATÁSA 1938–1944 KÖZÖTT

Fedinec Csilla

Ungvári Állami Egyetem, Magyar Filológiai Tanszék

Az a terület, amit ma Kárpátalja alatt értünk, 1938–1944 között sajátos közigazgatási és tanügyigazgatási rendszer része volt. A szóban forgó terület a történelmi Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagyobb részére terjed ki (*Kritó*, 1988). E vármegyék 1544 és 1732 között hosszabb-rövidebb ideig az Erdélyi Fejedelemség, illetve a Habsburgok által felállított Gubernium fennhatósága alá tartoztak (*Barta*, 1987). Bereg és az aprócska, *Mikszáth Kálmán* és *Ady Endre* által is emlegetett „non coronat” vármegye, Ugocsa, 1785–1790 és 1850–1860 között egyesítve volt (*Lehoczky*, 1881).

A régióban egy tömbben élő ruszinok (*A magyar nyelvtörténeti etmológiai szótára*, 1976; *Niederhauser*, 1976; *Udvari*, 1992; *Boldizsár*, 1993) első ismert nemzetiségi programjukat 1849 októberében terjesztették fel a bécsi kormányzathoz (*Kemény*, 1946). Az 1849-től az első világháborúig terjedő időszakban a ruszin nemzeti újjászületési mozgalom történetében két szakasz emelkedik ki: a XIX. század 60-as éveit, valamint a századforduló idejét, amikor megindul a ruszin gazdasági segítő akció (*Mayer*, 1977). A ruszinság önrendelkezésének törvényi biztosítására első ízben 1918-ban került sor, amikor a Károlyi-kormány X. Néptörvénye kimondta a Ruszka Krajna Autonóm Terület megalakítását.¹ Az év végén elfogadott törvénynek azonban alig volt gyakorlati jelentősége, a tulajdonképpeni határok kijelölését ellehetlenítette a fronthehelyzet.

Párizsban Benes, az új, csehszlovák állam kül- és belügyminisztere diktálta a Magyarország és Csehszlovákia közti demarkációs vonalat (amely nem szerepelt a belgrádi katonai konvencióban), annulláltatta az etnikai elveken alapuló Barta-Hodzza-féle megállapodást, elsimította a konfliktust, amely a magyar demarkációs vonalak Csehszlovákia általi megszegéséből adódott, sőt ez a demarkációs vonal végleges politikai határrá vált (*Ádám*, 1994). A Saint-Germainben 1919. szeptember 10-én aláírt szerződés értelmében Ruszka Krajna, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros nagyobb része Podkarpatszka Rusz néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került. E szerződés 10–13. cikkelyei értelmében a Csehszlovák Köztársaság kötelezte magát, hogy Kárpátalját önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg: autonóm országgyűlést állít fel, amelynek törvényhozó hatalmat kellett volna kapnia a nyelvügy, az oktatásügy, a vallásügy terén, valamint a helyi közigazgatás kérdéseiben (*Halmosy*, 1983). Az 1920-ban a

¹ Magyar Törvénytár. Budapest, 1919. 396–398.

Népszövetség által garantált, valamint a csehszlovák alkotmánytörvénybe is belefoglalt autonómia azonban nem valósult meg. A terület ügyei a csehszlovák kormány által kinevezett kormányzó fennhatósága alatt a prágai minisztériumnak voltak alárendelve. A vármegyék és a szolgabírói járások határait érintetlenül hagyták; 1926. július 1-jei hatállyal egyesítették a megyék területeit egyetlen megyévé Munkács székhellyel. Az 1927. július 14-én kelt törvény pedig 1928. július 1-jével életbe léptette a csehszlovák állam többi területein érvényes tartományi rendszert Ungvár székheljjel (*Cottely*, 1939).

A Podkarpatszka Rusz területére szorult maroknyi magyarság a felvidéki magyarokkal szellemi közösségben élve, az új földrajzi és politikai egység megnevezését a saját nyelvének, gondolkodásának szabályaihoz igazította. A hivatalos Podkarpatszka Rusz mellett így terjedt el a Ruszinszkó és egyre határozottabban a Kárpátalja megnevezés. Hozzá kell tennünk azonban, hogy amikor a korabeli csehszlovákiai magyar írott forrásokat olvassuk, azokban a Felvidék magyarságáról szólva, gyakran beleértették ebbe a fogalomba a podkarpatszka ruszi magyarságot is. A Kárpátalja megnevezés a terület földrajzi elhelyezkedéséből adódott.² Ilyen értelemben már a XIX. század második felétől előbukkan többek között *Hunfalvy Pál*, *Cholnoki Jenő*, *Bartha Miklós*, *Hodinka Antal* munkáiban, a Századok hasábjain. Az 1920–30-as években azonban politikai értelmet is nyer.

1938. szeptember 29–30-án Münchenben Németország, Olaszország, Franciaország és Anglia döntött a Csehszlovák Köztársaság további sorsáról, mely elvesztette területeinek egyötödét és lakosságának egynegyedét. Magyarország és Csehszlovákia képviselői Komáromban tárgyaltak a magyarlakta területekről, eredménytelenül. Közben, 1938. október 11-én Kárpátalján megalakult az autonóm ruszin kormány *Bródy Andrással* az élen, akit október 26-ával *Volosin Ágoston* váltott fel. *Bródy* eltávolításában közrejátszott, hogy Magyarország javára végzett kémtevékenységgel vádolták meg. Később 1939-től Kárpátalja részéről a magyar parlament képviselője, ahol a ruszin parlamenti frakció elnöke volt, s egyebek között kitartóan harcolt a ruszin iskoláztatás érdekeinek védelmében. 1946-ban a Szovjetunióban koholt vádak alapján kivégezték.

Volosin Ágoston görög katolikus kanonok, pedagógus, szemináriumigazgatóként került az autonóm kormány élére, melyet a hitleri Németország konzuli képviselő fenntartásával ismert el. Működése alatt többek között felszámolták a területen a politikai pártokat, beszüntettek számos sajtóterméket, a Rahó környéki Dumenben koncentrációs tábor hoztak létre. A Szovjetunióban még 1938-ban meghirdették a katonai alakulatokban, hogy ukrán származású önkéntesek jelentkezését várják a független kárpátukrán állam

² A Földrajzi nevek etimológiai szótára (szerk. *Kiss Lajos*. I.k.; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 693.) és a Magyar Néprajzi Lexikon (szerk. *Ortutay Gyula*. III.k.; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 84.) Podkarpatska Rus, Podkarpatsko, Podkarpattya tükörfordításának tartja. Eredetét a táj fogalmával azonosítja: *Kádár László*. A magyar nép tájszemlélete és Magyarország tájnevei. Budapest, Táj és Népkutató Intézet. A magyar táj és népméret könyvtára 3. 1941. 20.; *S. Benedek András*. A tettenérhető történelem. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 7–8. Nem tévesztendő össze a 'Kárpát-aljai' és a 'Kárpát allyai' formával, ilyen alakban Szepes vármegyei járásként szerepel 1876-ig, ld. erről: *Hübner János*. Mostani és régi nemzeteket, országokat esmérgető Lexikon... V.k. Pest, 1816–1817; *Gyalai Mihály*. Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon... – Budapest, 1989. 191–195. A kérdés további tisztázásához szolgálhat adalékkul: *Jiri Kral*. Geograficka bibliografia Podkarpatské Rusi. – Praha, 1923.

megsegítésére. A mintegy 250 ezer jelentkező tisztelet és közkatonát az Odessza melletti Ilcsovszkban gyűjtötték össze, ahol alig egy év leforgása alatt valamennyit agyonlőtték. 1939. március 15-én a szojm Huszton kikiáltotta Kárpáti Ukrajna függetlenségét. Még aznap a galíciai és részben bukovinai emigránsokból verbuválódott Szics hadsereg vere-séget szenvedett a felvonuló magyar regurális csapatoktól. Volosin Prágába távozott, ahol az ukrán szabadegyetem rektora lett. 1945. májusában a szovjetek illegálisan egy Moszkva környéki börtönbe szállították, ahol hamarosan meghalt (*Vegeš és Zadorozsnij*, 1993).

1938. november 2-án Bécsben *Volosin* is jelen volt, amikor a tárgyalt régió egy része Magyarország fennhatósága alá került (1938:XXXIV.tc.).³ A Volosin-kormány ekkor tette át Ungvárról Husztra a székhelyét. November 22-én a csehszlovák nemzetgyűlés el-fogadta a Kárpátalja autonómiájáról szóló alkotmánytörvényt.⁴ 1939. márciusának köze-pétől azonban a terület egésze Magyarország részévé vált (1939:VI.tc.).⁵

Az 1938 évi területrendezés eredményeként közigazgatásilag az ungvári (és a nagy-kaposi) járás(oka)t⁶ az Ungvár székhelyű Ung vármegyéhez, a beregszászi, munkácsi, ti-szaújlaki (és vásárosnaményi) járásokat a Beregszász székhelyű Bereg és Ugocsa egyesí-tett vármegyékhez csatolták.⁷

Az 1939. évi területrendezéskor Bereg és Ugocsa vármegyét kettéválasztották, a Beregszász székhelyű Bereg vármegye a beregszászi, munkácsi (és vásárosnaményi) já-rásokat, a Nagyszőlős székhelyű Ugocsa vármegye a nagyszőlősi (és halmi) járás(oka)t, valamint a Máramarossziget székhelyű Máramaros vármegye a técsői (aknasuhatagi, dragomérfalvi, felsővisói és máramarosszigeti) járás(oka)t foglalta magába.⁸

A ruszinlakta vidékeket a vármegyerendszerrel elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű Kárpátaljai Kormányzóság egyesítette, mely három kirendeltségre oszlott: ungi Ungvár székhellyel – ungvideki, perecsenyi, nagybereznai, szobránci⁹ járá-sok; beregi Munkács székhellyel – munkácsvidéki, ilosvai, szolyvai járások; máramarosi Huszt székhellyel – nagyszőlősi, huszti, ökörmezői, técsői, rahói járások. 1940-ben a máramarosi kirendeltség técsői járásának neve taracvölgyi járásra változott. A járáshoz a volt técsői járás községei tartoztak Alsóapsa, Kerekhegy és Técső kivételével. Megszűnt a nagyszőlősi járás, a községek részben a huszti járáshoz, illetve a beregi kirendeltség ilosvai járásához, Gödényháza, Királyháza, Nagyszőlős, Szőlősegres, Szőlősvégardó, Tekeháza, Tiszahetény, Tiszaszirma, Tiszaszászfalu pedig Ugocsa vármegyéhez került.¹⁰

³ Országos Törvénytár. 1938. XI. 13. 617–618.

⁴ 328/1938., 1938. XII. 16. Sbirka zakonu, 1938. 109.r. 1199–1200

⁵ Országos Törvénytár. 1939. VI. 23. 105–107.

⁶ Zárójelben tüntettük fel azokat a területeket, amelyek nem a tárgyalt régióhoz tartoznak.

⁷ Magyar Törvénykezés. 1938. No. 36. 572.; Budapesti Közlöny (a továbbiakban BpK) 1938. No. 284. 2–4.

⁸ 7.800/1940.M.E. rendelet, BpK, 1940. No. 250. 1–4. Életbe lépett 1940. XI. 26. 912/1940.B.M., ld. Buda-pesti Közlöny, 1940. No. 264. 7. A járási beosztást a 23.300/1940.B.M. rendelet szabályozta, ld. Budapesti Közlöny, Budapest 1940. No. 264. 7–16.

⁹ Szobránc ma Szlovákiához tartozik.

¹⁰ 6.200/1939.M.E. rendelet Kárpátalja közigazgatásának ideiglenes rendezéséről, ld. Magyar Törvénykezés, 1939. No. 323. 329.; BpK, 1939. No. 140. 1–3. Életbe lépett 1939. július 7-i hatállyal, ld. Budapesti Köz-löny, 1939. No. 146. 5–7. A terület községeinek jegyzékét ld. ui. mellékletként az I–VII. oldalakon. A köz-igazgatásban eszközölt kisebb módosításokra nem térünk ki, jelentősebb a 23.301/1940.B.M. rendelet, ld.

Teleki Pál miniszterelnök már 1939 márciusában tanácskozást hívott össze a ruszin autonómia ügyében, az irányítása alatt kidolgozott törvénytervezet azonban nem került jóváhagyásra.¹¹ A közigazgatás felvázolt módosulásainak figyelembe vételével tudjuk csak nyomon követni a tanügyigazgatás terén az adott időszakban történt változásokat.

A Csehszlovák Köztársaság öt tartománya a tanügyigazgatás szempontjából nem volt egységes: Cseh- és Morvaországban, valamint Sziléziában a legfőbb hatóságok az országos iskolatanácsok voltak; Szlovenszko és Kárpátalja esetében ezt a rendszert a pozsonyi, illetve az ungvári iskolareferátus helyettesítette. Ehhez az intézményhez Kárpátalján 1 országos és 12 járási tanfelügyelő (inspektor) volt beosztva. A másodfokú hatóságok az ungvári országos hivatal, illetve a járási hivatalok voltak. A helyi iskolai igazgatást az állami iskolák mellett kuratóriumok, a községi és felekezeti iskolák mellett pedig iskolaszékek végezték. A kormányzót illette meg az állami népiskolák és állami óvodák tanerőinek kinevezési joga; ő bízta meg a népiskolák közvetlen felügyeletével a tanfelügyelői jogkörökkel bíró tanárokat és tanítókat, gyakorolta a nem állami iskolák feletti állami felügyeleti joghatóságot, kinevezte az állami középiskolák, tanítóképző intézetek és szakiskolák tanárait, tanítóit és egyéb alkalmazottait. A mezőgazdasági tanintézetek tanszemélyzetére vonatkozóan a földművelődésügyi minisztériummal egyetértésben járt el. Azokra a tanerőkre vonatkozóan, akiknek a kinevezése nem tartozott a hatáskörébe, a kormánynak véleményét adhatott. Nagy hatáskörrel rendelkezett az iskolaügyi adminisztratív kérdésekben is. A tanügyet illető egyéb kérdésekben az iskolareferátus rendelkezett (*Moravek, 1937; Fleischman, 1939; Bacsinszkij, 1936*).

Az első bécsi döntést követően, 1938 novemberében a terület iskoláinak a magyar oktatásügyi rendszerbe való beillesztése, az igazgatási ügyek átmeneti ellátása érdekében a vallás- és közoktatási miniszter megbízottakat küldött ki, többek között az ungvári (és a nagykaposi) járás(ok)ba *Szentkereszty Tivadar* nyugalmazott királyi tanfelügyelőt (működésének székhelye Ungvár), a beregszászi, munkácsi és nagyszőlősi járásokba *Kolumbán Lajos* nyugalmazott tanfelügyelőt (működésének székhelye Beregszász). A középiskolák, középfokú szakiskolák és tanítóképzők szervezési és felügyeleti teendőivel működési székhely megjelölése nélkül *Bessenyei Lajos* nyugalmazott tankerületi királyi főigazgatót (Debrecen) bízta meg.¹²

Az 1938/39 iskolai évről kiadott középiskolai értesítők címlapján a „felszabadított területek tankerülete” (ungvári magyar királyi állami gimnázium, ungvári héber gimnázium, munkácsi magyar királyi állami gimnázium, munkácsi magyar királyi ruszin tannyelvű koedukációs tanítóképző intézet és a vele kapcsolatos magyar tannyelvű líceum), illetve a „Debreceni tankerület” (munkácsi zsidó gimnázium) jelölés szerepel. Ez utóbbi

BpK, 1940. No. 264. – 16. Kárpátalja központja Ungvár. A főhatalom a kormányzói biztos kezében összpontosul. A kormányzói biztos 1939. június 28-tól Perényi Zsigmond (Budapesti Közlöny, 1939. No. 146. 1.), 1940. szeptember 12-től Kozma Miklós (BpK, 1940. No. 207. 1.), 1942. január 5-től Tomcsányi Vilmos Pál (Budapesti Közlöny, 1942. 8. sz. 1.). Az állam hivatalos nyelve a kárpátaljai területen a magyar és – a szóban forgó 6.200/1939.M.E. rendeletben használt kifejezéssel – a kárpátorosz volt (11.§./1.).

¹¹ A Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról szóló törvényjavaslat teljes szövegét ld. Közigazgatástudomány, 1941. 1. sz. 25–29. E kérdésben az eddigi legrészletesebb munka: Horváth Lajos. A kárpátaljai ruszin autonómia ügye 1939–1944. *Teleki Pál* tervezete. In: Honismeret, 1992. 5. sz. 9–13.

¹² A felvidéki iskolaügy rendezése. In: NL. 1938. No. 23. 949.

minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy a középiskolák átmeneti igazgatásával a szóban forgó területen a működési székhely megjelölése nélkül, mint említettük, a debreceni tankerület nyugalmazott királyi főigazgatója volt megbízva.

Az 1939/40 évi területrendezések nyomán tárgyalta régióink iskoláit három tankerülethez sorolták be. A 6.070/1939.M.E. rendelet a kassai (ma Szlovákiához tartozik) tankerülethez csatolta Ung vármegye, Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék (valamint Abaúj-Torna, Zemplén vármegyék és Kassa thj. város) tanintézetait.¹³ A tankerület élére 1939 június 30-i hatállyal királyi főigazgatóvá *Tamedly Mihály* volt miskolci tankerületi főigazgatót nevezték ki.¹⁴ A 7.880/1940.M.E. rendelet kiemelte innen Ugocsa vármegyét és Máramaros vármegyével (valamint Szatmár, Szabolcs vármegyékkel és Szatmárnémeti thj. várossal) együtt a szatmárnémeti (ma Romániához tartozó város) tankerülethez csatolta. A tankerület főigazgatójává 1940. november 20-i hatállyal *Gáspár Sándor Gyula* állami gimnáziumi tanárt, a debreceni tankerület királyi főigazgatójának helyettesét nevezték ki.¹⁵

A kassai tankerület Bereg és Ugocsa vármegyei királyi tanfelügyelőségi hivatala Beregszászon székelt.

A Kárpátaljai Kormányzóság területén az iskolaügyek mint önálló tankerületben az 1939 júniusában megalakult kormányzói biztosi hivatal tanügyi osztályának hatáskörébe tartoztak (6.200/1939.M.E. rendelet).¹⁶ Hatásköre a főigazgatóságéval volt azonos. A tanügyi osztály vezetője 1939/44 között *Marina Gyula* munkácsi görög katolikus kanonok, miniszteri tanácsos volt. A három közigazgatási kirendeltséghez a népiskolák közvetlen felügyeletére tanügyi előadókat osztottak be tanfelügyelői jogkörökkel. E tanfelügyelőségek kütagjai a körzeti iskolafelügyelők voltak, számszerint Ungban tízen, Beregben huszonegyen, Máramarosban tizenhét. A kárpátaljai iskolák közül 1941-ben az aknaszlatinait és a técsőit Máramaros, a nagyszőlősit és a királyházait pedig Ugocsa vármegyéhez, azaz a szatmárnémeti tankerülethez helyezték át (*Somogyi*, 1942; *Szénássy*, 1939; *Csehily*, 1942).

Marina Gyula görög katolikus kanonokot a kormányzói biztos mellé közoktatásügyi miniszteri tanácsosként 1939 júniusában, *Spénik László* tanítóképző-intézeti tanárt a munkácsi, *Csekán Antal* polgári iskolai tanárt a huszti, *Fedor Istvánt* az ungi közigazgatási kirendeltség vezetője mellé a tanügyi előadói teendőik végzésére 1939 szeptemberében nevezték ki.¹⁷

1944 őszéig ez a rendszer maradt érvényben: az adott tanintézet tankerületi besorolása megfelelt az adott település közigazgatási hovatartozásának. A nagy iskolavárosok közül Ungvár és Munkács volt sajátos helyzetben, mert ezek egyidejűleg két-két közigazgatási terület részét képezték: az első a Kárpátaljai Kormányzóság és ezen belül az ungi közigazgatási kirendeltség székhelye, valamint Ung vármegye székhelye, a második pedig a Kárpátaljai Kormányzóság beregi kirendeltségének székhelye és a Bereg-

¹³ BpK. 1939. No. 141. 11.; Felsőmagyarországi Tanügy, 1939. No. 12. 278–279.

¹⁴ BpK. 1939. No. 153. 5.

¹⁵ BpK. 1940. No. 256. 1.; BpK. 1940. No. 265. 1.

¹⁶ BpK. 1939. No. 140. 1.

¹⁷ Budapesti Közlöny, 1939. No. 146. 1.; *uo.*, No. 247. 1.

szász székhelyű Bereg vármegyének is része. A két város iskolái a kárpátaljai és a kassai tankerület között oszlottak meg. A kárpátaljai tankerülethez tartoztak:¹⁸

- a tisztán ruszin tannyelvű gimnáziumok: az ungvári magyar királyi állami ruszin tanítási nyelvű gimnázium az 1941/42 tanévtől, a munkácsi magyar királyi állami magyarorosz (az 1940/41 tanévtől ruszin) tanítási nyelvű gimnázium az 1939/40 tanévtől.

A kassai tankerülethez tartoztak:¹⁹

- a tisztán magyar tannyelvű gimnáziumok: Ungváron a magyar királyi állami gimnázium (1941-től Drugeth-gimnázium) az 1939/40 tanévtől, a magyar királyi állami Árpádházi Szent Erzsébet-leánygimnázium az 1940/41 tanévtől, a munkácsi magyar királyi állami gimnázium (1940-től Árpád Fejedelelem-gimnázium) az 1939/40. tanévtől, valamint az ungvári héber gimnázium és a munkácsi zsidó gimnázium, mindkettő az 1939/40 tanévtől;
- valamennyi polgári iskola: Ungváron a magyar királyi állami polgári leányiskola, a magyar királyi állami polgári fiúiskola, a magyar királyi állami magyarorosz és szlovák tannyelvű vegyes polgári iskola, a görög katolikus polgári leányiskola, Munkácson a magyar királyi állami magyarorosz tannyelvű polgári fiú- és leányiskola, a zsidó polgári leányiskola, a magyar királyi német tanítási nyelvű állami koedukációs polgári iskola, a magyar királyi állami polgári fiú- és leányiskola;
- mindhárom tanítóképző: az ungvári görög katolikus leánylíceum és tanítóképző-intézet, az ungvári királyi görög katolikus líceum és kántortanítóképző-intézet (az 1943/44-es évkönyv hatóságként már a Kárpátaljai Kormányzói Biztosságot jelöli), valamint a munkácsi magyar királyi állami koedukációs magyar és rutén tanítási nyelvű tanítóképző-intézet;
- az ipariskolák, kereskedelmi iskolák.

Felekezeti tekintetben a két ungvári görög katolikus tanítóképző a dunáninneni katolikus tanügyi kerülethez tartozott. (Az ország katolikus középiskolái a budapesti, a dunáninneni és a dunántúli kerületekbe voltak besorolva.) Iskolafenntartó: a Munkács egyházmegyei főhatóság. Ugyancsak a munkácsi egyházmegye kezelésében volt az ungvári görög katolikus polgári leányiskola. A munkácsi zsidó gimnázium, valamint a munkácsi

¹⁸ Ld. az ungvári m.kir. állami ruszin tannyelvű gimnázium évkönyvét az 1941/42 iskolai évről és a munkácsi m.kir. állami magyarorosz tannyelvű gimnázium évkönyveit az 1939/40 és az 1940/41 iskolai évekről.

¹⁹ Ld. az ungvári m. kir. állami gimnázium évkönyvét az 1939/40 iskolai évről, az ungvári magyar királyi állami Drugeth-gimnázium évkönyvét az 1941/42 iskolai évről, az ungvári m. kir. állami Árpádházi Szent Erzsébet-leánygimnázium évkönyvét az 1940/41, a munkácsi m. kir. állami gimnázium évkönyvét az 1939/40, az Árpád fejedelem-gimnázium évkönyvét az 1940/41, az ungvári héber gimnázium és a munkácsi zsidó gimnázium értesítőit az 1939/40 iskolai évről; az ungvári m. kir. állami polgári leányiskola, m. kir. állami polgári fiúiskola, a m. kir. állami magyarorosz és szlovák tannyelvű vegyes polgári iskola, a görög katolikus polgári leányiskola, a munkácsi m. kir. állami magyarorosz tannyelvű polgári fiú- és leányiskola, a zsidó polgári leányiskola, a m. kir. német tannyelvű polgári fiú- és leányiskola évkönyveit az 1939/40 tanévről; az ungvári görög katolikus leánylíceum és tanítóképző-intézet évkönyvét az 1939/40 az ungvári görög katolikus líceum és kántortanítóképző-intézet évkönyveit az 1939/40, az 1943/44 tan évekről, a munkács m. kir. állami koedukációs magyar és rutén tannyelvű líceum és koedukációs rutén tannyelvű tanítóképző-intézet évkönyvét az 1939/40 iskolai évről. Szakoktatási évkönyv 1942 Mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi szakoktatás. Budapest, é.n.

(és a huszti – kárpátaljai tankerület) zsidó polgári iskolá(k) fenntartója a Munkács székhelyű Kárpátaljai Zsidó Iskolaegyesület volt. A héber gimnázium fenntartójának, a Javne Héber Kultúregyesületnek az alapszabályát a belügyminisztérium 1943-ban nem erősítette meg, így az egyesület, s vele együtt a középiskola is megszűnt. 1943. szeptember 1-jétől az iskolafenntartási jogot elnyerte az ungvári kongresszusi (neolog) izraelita hitközség. A régi iskolaépületet azonban nem kapták meg, mert, az indoklás szerint, az épület átengedése gimnázium céljára „a jogutódlás tényével volna egyértelmű.”²⁰

A magyarországi református egyháznak az 1939. március 1-jén Budapesten megnyílt zsinata által alkotott „A Magyarországhoz visszacsatolt területeken levő református egyházi önkormányzati testületnek a magyarországi református egyház többi részével való egyesülése végrehajtásáról” szóló II.tc.-t 1939. október 28-án hagyta jóvá a kormányzó. Régióinkban a reformátusoknak csak elemi iskoláik voltak, melyeket a fenti törvénycikk 1939 végétől eredeti egyházmegyéik fennhatósága alá utalt vissza.²¹

1938/44-ben a történelem folyamán első ízben fordult elő, hogy a tanügyigazgatás nem csupán az oktatási intézmények területi hovatartozását, hanem tannyelvét is tekintetbe vette. Ilyen sajátos helyzetben azonban csak a ruszinlakta vidék, a kárpátaljai tankerület volt.

Az oktatásirányítás terén bizonyos fajta autonómiáról beszélhetünk, amit a magyar kormány megvalósított vidékünk többségi lakossága tekintetében. Az ügyek intézésében ez azonban nem jelentett teljes önállóságot, sőt, kedvezményeket sem. A határok viszonylagossága abban a tekintetben, hogy akár egyetlen városon belül is többféle igazgatás valósult meg, azt a pozitívumot takarja, hogy a külön ügyintézással alaposabban feltérképezhetők a nemzetiségi oktatásügy kérdései, a specifikus problémák inkább felszínre kerülnek, s a külön képviselő javítja az esélyegyenlőséghez terelő utat: nem az oktatási rendszer egészéhez viszonyítva emlegetnek elhanyagolható százalékokat, hanem önállóan létező, zárt egységként kezelik, ami alanyi jogon megilleti az egy tömbben élő nemzetiségeket. Ez a fajta rendszer a személyi feltételek függvénye, hiszen fő feladata lenne a központi irányítás súlypontozása a célok megvalósításában. Ez egyben a gyengéje is, hiszen az állam elvárásainak és a helyi igényeknek az ütköző pontjává válik. A helyi irányítás szerepe, hogy felelősséggel tudja vállalni ezt a tényállást, határozott munkatervvel rendelkezzen arra vonatkozóan, kit és mit képvisel, hiszen az ország történetében először van lehetőség a nemzetiségi érdekek kollektív képviselőjére, aminek kézzel fogható tényei mindenekelőtt az oktatás, az ismeretterjesztés terén mutatkoznak meg.

²⁰ Magyar Országos Levéltár, K 592, 1944/3, 96706.

²¹ Budapesti Közlöny, 1939. No. 247. 1.

Fedinec Csilla

Irodalom

- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (1976). III. kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest. 464.
- Ádám Magda (1994): Eduard Benes. *Rubicon*, 3. sz. 20–23.
- Bacsinszkij, E. (szerk. 1936): Klima V. Skolnoje gyelo i proszvcsenyije na Podkarpatszkoj Ruszi. *Podkarpatszka Rusz 1919–1936*. Uzsgorod, 101–107.
- Barta Gábor (1987): A történeti Erdély és határai. In: Herner János (szerk.): *Erdély és a részek térképe és helységnevtára*. Szeged, 207–215.
- Boldizsár, M. (1993): *Zakarpattya mizs dvoma szvitovimi vijdami*. Uzsgorod, 44–55.
- Cottely István (1939): Kárpátalja közigazgatás- és alkotmányjogi helyzete a Cseh-Szlovák köztársaságban. *Közigazgatástudomány*, Budapest, 233–249.
- Csehly István (1942): Három év a kárpátaljai iskola életében. *Néptanítók Lapja*, 5. sz. 262–264.
- Fleischman Gyula (1939): Kárpátalja (Ruténföld) iskolaügye. *Néptanítók Lapja*, 7. sz. 240–244.
- Halmosy Dénes (1983): *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 89–93.
- Kemény G. Gábor (1946): *A magyar nemzetiségi kérdés története*. I.r. Budapest. 39.
- Kristó Gyula (1988): *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lehoczky Tivadar (1881): *Beregvármegye monográfiája*. Pollacsek Miksov Könyvnyomdája, Ungvár.
- Mayer Mária (1977): *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 9.
- Moravek Endre (1937): A felvidéki magyarság iskolaügye. *Néptanítók Lapja*, 13. sz. 493–497.
- Niederhauser Emil (1976): *Nemzetek születése Kelet Európában*. Kossuth Kiadó, Budapest, 223–227.
- Somogyi József (1942): *Hazánk közoktatásügye a második világháborúig*. Budapest, 289–291.
- Szénássy Barna (1939): Kárpátalja iskolaügye. *Magyar Középkola*, 11. sz. 281–283.
- Udvari István (1992): *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 15–17.
- Veges, M. és Zadorozsnij, V. (1993): *Velics és tragegyija Karpatszkoji Ukrajini*. Uzsgorod (ukrán nyelven).

ABSTRACT

CSILLA FEDINEC: THE PUBLIC ADMINISTRATION AND EDUCATIONAL ADMINISTRATION IN SUB-CARPATHIA BETWEEN 1938–1944

The area known by the Russian name of Podkarpatska was arranged by the Hungarian Government numerically into 5 public administration units after its reannexation in 1938–1939. The areas populated by Hungarians (West of the Ungvár (Uzhorod)-Munkács (Munkacsevo)-Nagyszőlős-Técső line) were placed under the authority of the historical counties of Ung, Bereg, Ugocsa and Máramaros, while the Russian populated areas (East of the Ungvár-Munkács-Huszt line) became a special public administration unit under the authority of the Sub-Carpathian Governorship with the prospect of Russian autonomy. The educational administration was also adjusted to this special public administration system. The schools of Ung and Bereg counties came under the educational district of Kassa (Kosice), and the schools of the Ugocsa and Máramaros counties came under the educational district of Szatmárnémeti. In the Governorship area an ethnically based independent Sub-Carpathian educational district was established. This was a unique experimental principle of national minority education.

MAGYAR PEDAGÓGIA **96**. Number 4. 367–375. (1996)

Levelezési cím / Address for correspondence: Fedinec Csilla, The Ukraine, Sub-Carpathia,
295 500 Bátyu, Vasút u. 30.